

Leon Mitkiewicz

**W WOJSKU
POLSKIM
1917–1938**

tom 1
W WOJSKU POLSKIM
1917–1921

Wstęp i opracowanie naukowe
Waldemar Rezmer

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA
TORUŃ 2015

Recenzent
prof. dr hab. Aleksander Smoliński

Redakcja i korekta
Ewelina Gajewska

Projekt okładki
Tomasz Jaroszewski

Na okładce: Polscy żołnierze z ciężkim karabinem maszynowym Schwarzlose wz. 07/12
na stanowisku bojowym podczas wojny polsko-bolszewickiej, Zbiory NAC, syg. 22-234

Fotografie wykorzystane w książce zostały udostępnione
przez Centralne Archiwum Wojskowe

Printed in Poland
© Copyright by Waldemar Rezmer
and Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2015

ISBN 978-83-231-3273-8

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA
Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. +48 56 611 42 95, fax +48 56 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl
Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax: +48 56 611 42 38, e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Wydanie pierwsze
Druk: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego UMK
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	7
WSTĘP	11

CZĘŚĆ I. 1917–1918. W I KORPUSIE POLSKIM GENERAŁA JÓZEFA DOWBORA-MUŚNICKIEGO

Przyjazd do korpusu	25
W oddziale partyzanckim porucznika Ignacego Golca	36
Rozbrojenie I Korpusu Polskiego	54
Aresztowanie przez Niemców	59
Powrót z I Korpusu Polskiego	67
Wyprawa do Ostrołęki	74

CZĘŚĆ II. 1918–1921. W WOJSKU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

W polskim „Wehrmachcie”. Warszawa – moje pierwsze kroki	83
Na froncie ukraińskim	107
W składzie Frontu Litewsko-Białoruskiego	177
Pod Warszawą i Zamościem	260
Zakończenie działań wojennych	302

BIBLIOGRAFIA	321
INDEKS OSÓB	329
FOTOGRAFIE	339

WSTĘP

Wielkie zainteresowanie historią polskiego oręża, szczególnie jego dziejów w XX wieku, stwarza potrzebę podjęcia nowych przedsięwzięć edytorskich, których efektem będzie przekazanie osobom kierującym swoją uwagą ku historii wojskowej oraz naukowcom nie tylko kolejnych opasłych tomów dokumentów, lecz znacznie atrakcyjniejszych w odbiorze czytelniczym źródeł opisowych. Wspomnienia, pamiętniki, relacje i dzienniki osób wojskowych od zawsze miały bowiem swoich zwolenników, a nawet żarliwych miłośników. Stanowią však bardzo atrakcyjny materiał inspiracyjny dla historyków, polityków, autorów audycji radiowych, scenarzystów filmowych, twórców programów telewizyjnych oraz publicystów. Bardzo często sięga po nie także „zwyczajny” czytelnik, który dąży nie tylko do pogłębienia swojej wiedzy faktograficznej, lecz poszukuje spojrzenia na wydarzenia oczyma ich bezpośrednich uczestników lub ówczesnych obserwatorów.

Wspomnienia znaczących polskich oficerów i generałów opisujących barwnie, a przy tym rzeczowo międzywojenne Wojsko Polskie zostały już wydane. Można chociażby wymienić autobiograficzne dzieła Józefa Piłsudskiego¹, Leona Berbeckiego², Lucjana Żeligowskiego³, Józefa Halle-

¹ J. Piłsudski, *Moje pierwsze boje*, Łódź 1988; idem, *Rok 1920*, Łódź 1989.

² L. Berbecki, *Pamiętniki generała broni Leona Berbeckiego*, Katowice 1959.

³ L. Żeligowski, *Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania*, Warszawa 1990.

ra⁴, Władysława Sikorskiego⁵, Stanisława Szeptyckiego⁶, Mariana Żegoty-Januszajtisa⁷, Józefa Dowbora-Muśnickiego⁸, Jana Romera⁹, Kazimierza Raszewskiego¹⁰, Wacława Stachewicza¹¹, Bolesława Roi¹², Józefa Zająca¹³, Stanisława Kopańskiego¹⁴, Aleksandra Pragłowskiego¹⁵, Mariana Porwita¹⁶, Franciszka Skibińskiego¹⁷, Adama Ludwika Korwin-Sokołowskiego¹⁸, Stanisława Maczka¹⁹, Jana Emisarskiego²⁰, Józefa Kuropieski²¹, Jerzego Kirchmayera²², Grzegorza Cydzika²³ i innych. Nie tylko naświetlają sytuację na najwyższych szczeblach kierowania państwem i siłami zbrojnymi, od Prezydenta RP i Naczelnego Wodza począwszy, lecz również dają obraz wojska widzianego z perspektywy oficera, często bardzo młodego, ale pełnego entuzjazmu, o szerokich horyzontach umysłowych, a do tego świetnego obserwatora. Znajdziemy w nich informacje o genezie Wojska Polskiego – od Legionów Polskich, formacji wschodnich i Armii Polskiej we Francji, aż do powstańców wielkopolskich i śląskich oraz członków Polskiej Organizacji Wojskowej – dostaniemy opisy kampanii, bitew i bojów podczas wojen o niepodległość i granice z lat 1918–1921. Uzyskamy także obraz trudności pokojowego funkcjonowania i rozwoju Wojska Polskiego w okresie międzywojennym, a na koniec przeczytamy

⁴ J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964.

⁵ W. Sikorski, *Nad Wisłą i Wkrą. Studium z polsko-bolszewickiej wojny 1920 roku*, Lwów 1928.

⁶ S. Szeptycki, *Front litewsko-białoruski 20 marca 1919–30 lipca 1920*, Kraków 1925.

⁷ M. Żegota-Januszajtis, *Życie moje tak burzliwe*, Warszawa 1993.

⁸ J. Dowbor-Muśnicki, *Moje wspomnienia*, Warszawa 1935.

⁹ J. Romer, *Pamiętniki*, Lwów 1938.

¹⁰ K. Raszewski, *Wspomnienia z własnych przeżyć do końca roku 1920*, Poznań 1938.

¹¹ W. Stachewicz, *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935–1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998.

¹² B. Roja, *Legioniści w Karpatach 1914–1915 roku*, Warszawa 1933.

¹³ J. Zając, *Dwie wojny. Mój udział w wojnie o niepodległość i w obronie powietrznej Polski*, t. 1–2, Londyn 1964.

¹⁴ S. Kopański, *Moja służba w Wojsku Polskim 1917–1939*, Londyn 1961.

¹⁵ A. Pragłowski, *Od Wiednia do Londynu. Wspomnienia*, Londyn 1968.

¹⁶ M. Porwit, *Spojrzenia poprzez moje życie*, Warszawa 1986.

¹⁷ F. Skibiński, *Ułańska młodość 1917–1939*, Warszawa 1989.

¹⁸ A. K. Korwin-Sokołowski, *Fragmety wspomnień 1910–1945*, Paryż 1985.

¹⁹ S. Maczek, *Od podwoły do czołga. Wspomnienia wojenne 1918–1939*, Warszawa 1990.

²⁰ J. Emisarski, *Wspomnienia 1896–1945*, Londyn 2004.

²¹ J. Kuropieska, *Wspomnienia dowódcy kompanii 1923–1934*, Warszawa 1971; idem, *Wspomnienia oficera sztabu 1934–1939*, Kraków 1984.

²² J. Kirchmayer, *Pamiętniki*, Warszawa 1975.

²³ G. Cydzik, *Ułani, ulani..., Warszawa 1983.*

o podjętej przez autorów tych dzieł i ich kolegów heroicznej próbie obrony ojczyzny w 1939 roku.

Wartość źródeł opisowych jeszcze bardziej wzrasta, gdy autor jest jednym z głównych aktorów opisywanych zdarzeń, gdy znajduje się w samym ich centrum. A stają się prawdziwymi perłami, gdy autor przekazu jest bystrym, inteligentnym obserwatorem, rzeczowo patrzącym na otaczający go świat i ludzi, do tego wybornie władającym piórem. Taką osobą z całą pewnością był pułkownik dyplomowany Leon Mitkiewicz-Żółtek, wybitny oficer liniowy i sztabowy Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej, wykładowca Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie, dyplomata wojskowy, „rasowy” kawalerzysta, zakochany w swojej broni żołnierz.

Leon Mitkiewicz-Żółtek urodził się 20 lutego 1896 roku w Zambrowie, na ziemi łomżyńskiej, w tym czasie stanowiącej część Imperium Rosyjskiego. Był synem Aleksandry Mitkiewiczowej z Kazłowskich i Jana Mitkiewicza-Żółtka. Rodzice mieli rodowody szlacheckie: matka legitymowała się herbem Jastrzębiec, ojciec – Prus III. Po ukończeniu w 1915 roku gimnazjum realnego w Białymstoku, otrzymał powołanie do wojska rosyjskiego. Z racji posiadanego wykształcenia został skierowany do Kawaleryjskiej Szkoły (Jelizawetgradskoje kawalerijskoje ucziliszczce) w Jelizawetgradzie (obecnie Kirowograd) na Ukrainie. Po ukończeniu tej szkoły, w stopniu korneta dostał przydział do 4 Pułku Huzarów Mariupolskich (4 Gusarski Mariupolskij Połk) stacjonującego w tym czasie w Werrô²⁴. Pułk wchodził w skład 4 Dywizji Kawalerii (4 Kawaleryjskaja Dywizija) walczącej na froncie nadbałtyckim z Niemcami.

Na wieść o formowaniu w Rosji polskich narodowych formacji w połowie listopada 1917 roku kornet Leon Mitkiewicz-Żółtek pojechał do Mińska Litewskiego, gdzie mieścił się sztab I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Ponieważ nie chciano go przyjąć do formowanego pułku ułanów, w którym był nadmiar oficerów, wybrał służbę w oddziale partyzanckim por. Ignacego Golca. Przyjmował on wszystkich oficerów, podoficerów i szeregowych kawalerii, którzy nie otrzymywali przydziału do tworzonych jednostek korpusu. Oddział por. Golca na przełomie stycznia i lutego 1918 roku walczył z bolszewikami, najczęściej jednak brał udział w obronie polskich majątków ziemskich, atakowanych i grabionych przez

²⁴ Võru (niem. Werro) – miasto w południowo-wschodniej Estonii, dziś stolica prowincji Võru.

zrewoltowanych białoruskich chłopów. Po rozbrojeniu w maju 1918 roku korpusu gen. Dowbora-Muśnickiego przez Niemców, Leon Mitkiewicz udał się do rodziców w Białymstoku.

Na początku listopada 1918 roku por. Leon Mitkiewicz pojechał do Warszawy i zgłosił się do pośpiesznie organizowanego Wojska Polskiego. Po krótkim przeszkoleniu na kursie oficerskim, które trwało od 10 grudnia 1918 roku do 13 stycznia roku następnego w Szkole Oficerskiej przy Szkole Podchorążych Piechoty w Warszawie, otrzymał przydział do Sztabu Generalnego. Już 15 stycznia oddelegowano go w charakterze oficera łącznikowego Sztabu Generalnego do Rawy Ruskiej do Grupy Operacyjnej „Bug” gen. Jana Romera walczącej z oddziałami Ukraińskiej Halickiej Armii. Na przełomie lutego i marca porucznik Mitkiewicz został I adiutantem w dowództwie GO „Bug”, a 17 marca – oficerem operacyjnym (I oficerem sztabu) tej grupy dowodzonej już wtedy przez płk. Leona Berbeckiego, którego w kwietniu zastąpił płk Henryk Minkiewicz.

Od 16 czerwca 1919 roku por. Mitkiewicz pełnił obowiązki szefa sztabu GO „Bug”. Od 1 lipca przysługiwał mu tytuł porucznika adiutanta sztabowego. Po objęciu przez płk. Minkiewicza w lipcu dowództwa 2 Dywizji Piechoty Legionów, 10 sierpnia por. Mitkiewicz został I oficerem sztabu tej dywizji. W marcu 1920 roku mianowano go p.o. szefa sztabu wspomnianej dywizji. Był nim do 13 sierpnia, kiedy stanowisko szefa sztabu 2 DP Leg. objął ppłk Sztabu Generalnego Tadeusz Malinowski. Porucznik Mitkiewicz został wtedy szefem oddziału operacyjno-informacyjnego sztabu 2 DP Leg. Na tym stanowisku doczekał końca wojny polsko-sowieckiej w październiku 1920 roku, awansując w tym czasie (27 sierpnia) do stopnia rotmistrza adiutanta sztabowego. Po przeniesieniu ppłk. Szt. Gen. Malinowskiego do Warszawy od 14 grudnia 1920 roku do 19 marca 1921 roku rtm. Mitkiewicz ponownie zaczął pełnić obowiązki szefa sztabu 2 DP Leg.

Służbę pokojową rozpoczął ponownie w kawalerii. 19 marca 1921 roku objął bowiem stanowisko szefa sztabu 9 Brygady Jazdy, stacjonującej początkowo w Kaliszu, a po kilku miesiącach przeniesionej do Nieświeża, prawie przy samej granicy sowieckiej. Od 24 listopada 1921 roku do 27 września 1923 roku był szefem sztabu 4 Brygady Jazdy w Suwałkach. Równocześnie miał przydział jako oficer nadetatowy do swego macierzystego 2 Pułku Ułanów Grochowskich. 3 maja 1922 roku Leon Mitkiewicz został zweryfikowany w stopniu rotmistrza ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku (lokata 183).

Od 27 września 1923 roku był referentem w Biurze Ścisłej Rady Wojennej w Warszawie. Jednak już rok później, w październiku, rozpoczął studia w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. Po ich ukończeniu w sierpniu 1925 roku został wykładowcą taktyki w Centralnej Szkole Kawalerii w Grudziądzu, którą w listopadzie tego samego roku przekształcono w Obóz Szkolny Kawalerii. 12 kwietnia 1927 roku otrzymał awans do stopnia majora Szt. Gen. (starszeństwo z 1 stycznia 1927 roku, lokata 36).

Po odbyciu staży liniowych – najpierw (od 14 listopada 1928 roku) na stanowisku dowódcy 2 szwadronu w 2 Pułku Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego w Suwałkach, a później (od 6 lipca 1929 roku) zastępcy dowódcy pułku w 7 Pułku Ułanów Lubelskich im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego w Mińsku Mazowieckim – już w stopniu podpułkownika dyplomowanego jesienią 1930 roku został przeniesiony do Wyższej Szkoły Wojennej na wykładowcę taktyki ogólnej. Awans na podpułkownika dyplomowanego (starszeństwo z 1 stycznia 1930 roku, lokata 24) otrzymał bowiem 24 grudnia 1929 roku. Od 1 kwietnia 1932 roku do listopada 1935 roku dowodził 2 Pułkiem Szwoleżerów Rokitniańskich w Starogardzie. 26 stycznia 1935 roku awansował na pułkownika dyplomowanego (starszeństwo z 1 stycznia 1935 roku, lokata 3). Były to ostatnie awanse podpisane przez Marszałka Józefa Piłsudskiego.

10 listopada 1935 roku płk dypl. Leon Mitkiewicz zdał dowodzenie pułkiem w Starogardzie i objął stanowisko I oficera Sztabu Inspektora Armii gen. dyw. Leona Berbeckiego. W marcu 1938 roku Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, marszałek Edward Rydz-Śmigły, wyznaczył płk. dypl. Mitkiewicza na pierwszego – i jak się później okazało – ostatniego polskiego *attaché* wojskowego na Litwie, z którą właśnie nawiązano stosunki dyplomatyczne. Zadaniem Mitkiewicza było przełamanie nieufności Litwinów wobec Polski i ułożenie jak najlepszych stosunków z kierownictwem litewskich sił zbrojnych. W ciągu kilku miesięcy zadanie to wykonał, czego potwierdzeniem była wizyta Naczelnego Wodza Litewskiego Wojska, gen. Stasysa Raštikisa w maju 1939 roku w Warszawie.

W połowie października 1939 roku, po zerwaniu polsko-litewskich stosunków dyplomatycznych, Mitkiewicz wyjechał do Paryża, gdzie stał się jednym z najbliższych współpracowników premiera i Naczelnego Wodza, gen. Władysława Sikorskiego. Zajmował kolejno stanowiska: szefa Misji Wojskowej w Londynie, szefa Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza i zastępcy Szefa Sztabu Naczelnego Wodza. W czerwcu 1942 roku został wyznaczony na zastępcę dowódcy 1 Dywizji Pancерnej, zaś w lutym następnego roku gen. Sikorski mianował go swoim przedstawicielem

w alianckim Połączonym Komitecie Szefów Sztabów (Combined Committee Chiefs of Staff) w Waszyngtonie, a jednocześnie zastępcą szefa Sztabu Naczelnego Wodza w USA. Na tym stanowisku płk dypl. Mitkiewicz pracował do sierpnia 1945 roku, czyli do czasu, kiedy alianci przestali uznawać Rząd RP na emigracji.

5 sierpnia 1945 roku płk dypl. Leon Mitkiewicz przystąpił do likwidowania polskiej misji przy Połączonym Komitecie Szefów Sztabów. Wykonał to w ciągu kilkunastu dni, po czym poprosił o przeniesienie w stan spoczynku. Do kraju nie zamierzał jednak wracać. Wraz z żoną Stefanią pozostał w USA. W 1951 roku otrzymali amerykańskie obywatelstwo. Utrzymywali się z różnych zajęć, najczęściej były to dorywcze prace, m.in. prowadzili własny pensjonat w wiosce Andes, w dolinie rzeczki Tremperskill, w górach Catskills (stan Nowy Jork). W listopadzie 1949 roku Mitkiewicz ciężko zachorował. Ponieważ dalsze prowadzenie pensjonatu było niemożliwe, w kolejnym roku został sprzedany. W tym czasie Mitkiewicz otrzymał propozycję współpracy z Radiem Wolna Europa. Przez przeszło 10 lat, aż do 1961 roku, pisał na różne tematy zamówione przez kierownictwo radia. Wtedy powstały takie znaczące opracowania jak: pięciotomowe dzieło *Odwieczna polityka rosyjska względem Rzeczypospolitej Polskiej; Litwa i Polska między dwoma wojnami 1914–1939; Polska akcja na Śląsk Zaolziański w 1938 roku; Powstanie Warszawskie; Trzy podróże gen. Sikorskiego do USA*.

Po zakończeniu w 1961 roku współpracy z Radiem Wolna Europa płk dypl. Mitkiewicz-Żółtek pisał już tylko i wyłącznie „dla siebie” – z potrzeby pozostawienia potomnym świadectwa przeżytych wydarzeń i spotkanych ludzi. Chciał naświetlić z własnej perspektywy, która zmieniała się nieco wraz z awansami na coraz wyższe stanowiska, warunki, w jakich Polacy tworzyli swoje siły zbrojne – co nie było łatwe, mając na uwadze to, że polskie jednostki brały udział w kolejnych bojach. Pragnął również pokazać stosunek rodaków do wojska oraz problemy, z którymi borykała się na co dzień kadra dowódcza. Przy tej okazji stał się przedstawiciel sylwetki dowódców na różnych szczeblach, począwszy od Naczelnego Wodza, oraz kolegów żołnierzy – głównych aktorów opisywanych wydarzeń.

Lata 60. to wyjątkowo owocny okres w życiu Mitkiewicza. Napisał wtedy wiele artykułów naukowych i popularnonaukowych, m.in. *Powstanie Warszawskie*²⁵, *Przedwrześniowe wojsko polskie w krzywym zwierciadle*²⁶;

²⁵ L. Mitkiewicz, *Powstanie Warszawskie*, „Zeszyty Historyczne” 1962, nr 1.

²⁶ Idem, *Przedwrześniowe wojsko polskie w krzywym zwierciadle*, „Zeszyty Historyczne” 1965, nr 8.

Placówkę „Star”²⁷; *Likwidację Polskiej Misji Wojskowej w USA w 1945 roku*²⁸; *2 Pułk Szwoleżerów*²⁹; *Działania Grupy Operacyjnej Kawalerii gen. Romana Abrahama*³⁰; *Szarżę 18 P. Uł. pod Krojantami*³¹.

W tym też czasie ukazało się kilka jego obszernych prac książkowych dotyczących dziejów Wojska Polskiego II RP, kampanii polskiej 1939 roku i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w latach 1939–1945. Najbardziej znane to: opublikowane w Toronto w 1964 roku studium *Kawaleria Samodzielna Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie 1939* (najnowsze wydanie tego dzieła, świetnie naukowo opracowane przez Juliusza S. Tyma, ukazało się w Krakowie w 2013 roku³²), wydane w Paryżu w 1964 roku *Z generałem Sikorskim na obczyźnie*, oraz *W Najwyższym Sztabie Zachodnich Aliantów 1943–1945*, które drukiem ukazało się w Londynie w 1971 roku.

W ostatnim okresie swojego życia płk dypl. Leon Mitkiewicz pisał bardzo dużo. Pisał praktycznie bez przerwy, śpieszył się, tłumaczył żonie, kolegom i znajomym, że ma jeszcze wiele do zrobienia. Chciał bowiem przed śmiercią opracować bogate materiały rękopiśmienne i dokumenty. Niestety, nie udało mu się zrealizować planów edytorskich. Zmarł bowiem 12 grudnia 1972 roku w Nowym Jorku.

Leon Mitkiewicz-Żółtek w czasie służby w wojsku, najpierw rosyjskim, potem – od 1917 roku – w polskim I Korpusie w Rosji gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego, a następnie w międzywojennym Wojsku Polskim, prowadził dziennik, który miał postać rękopiśmiennych brulionów. Kiedy wiosną 1938 roku został polskim *attaché* wojskowym na Litwie, zeszyty te zabrał ze sobą. W połowie października 1939 roku wraz z całym personelem ambasady RP opuścił Kowno, protestując w ten sposób wobec zawarcia układu sowiecko-litewskiego, który przewidywał przekazanie Litwie przez Związek Sowiecki części okupowanego terytorium RP – Wi-

²⁷ Idem, *Placówka „Star”*, „Zeszyty Historyczne” 1968, nr 13.

²⁸ Idem, *Likwidacja Polskiej Misji Wojskowej w USA w 1945 roku*, „Zeszyty Historyczne” 1972, nr 21.

²⁹ Idem, *2 Pułk Szwoleżerów*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej” 1959, nr 15.

³⁰ Idem, *Działania Grupy Operacyjnej Kawalerii gen. Romana Abrahama*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej” 1969, nr 56.

³¹ Idem, *Szarża 18 P. Uł. pod Krojantami*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej” 1973, nr 70.

³² Idem, *Kawaleria Samodzielna Rzeczypospolitej Polskiej w wojnie 1939 roku*, wstęp, oprac. i red. nauk. J. S. Tym, Kraków 2013.